УДК 330.3(477):346.5(045)

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

БІЛЕНКО Тетяна Іванівна,
кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економічної теорії,
Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету

Застосування існуючих економіко-правових заохочувальних заходів зі збереження біорізноманіття і сталого використання природних ресурсів в Україні є предметом аналізу, що підпорядкований визначенню пріоритетів та інституційних потреб, пов'язаних із розробкою і реалізацією нових соціально-економічних і законодавчих стимулів для сталого, екологічно-збалансованого розвитку в державі.

Ключові слова: *економіко-правовий механізм, заохочувальні заходи, розвиток держави, природні ресурси.*

Сьогоднішній стан проблеми сталого використання природних ресурсів і збереження біорізноманіття в Україні пов'язаний з особливостями сьогоднішнього кризового стану економіки та неефективним державним управлінням, яке призводить до існування неконтрольованого доступу до природних ресурсів, до заниження їх грошової вартості, до недоврахування зовнішніх ефектів використання (проблема інтерналізації, тобто неврахування опосередкованих ефектів від збереження біорізноманіття), до нечіткого визначення і розподілу прав власності на ресурси і на землю, до наявності структурних диспропорцій природовикористання в Україні і ресурсного характеру експорту.

Невирішеність проблеми сталого природовикористання характеризується і недоврахуванням зелених рахунків у системі національних рахунків, і невикористанням принципу дисконтованої вартості в оцінці природних ресурсів, відсутністю екологічної експертизи виробництва і екологічної паспортизації технічного устаткування, а також загальнообов'язкової системи страхування екологічних ризиків.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблема розробки теоретичних засад концепції сталого розвитку в останніх дослідженнях закордонних і українських вчених (А. Гор, Г. Дейлі, В. Черняк, С. Семенець та ін.) стала пов'язуватись з питаннями досягнення економічної безпеки, змін в економічному законодавстві, з макроекономічною проблематикою. Але не слід забувати, що вперше в практичну площину питання сталого розвитку економіки були поставлені в Сполучених Штатах Америки та в Євросоюзі й саме там знайшли вперше своє законодавче вирішення, а вже потім були впроваджені в таких країнах як Бразилія, Мексика, Індонезія, Індія, Канада, Росія та інших.

На думку автора, саме процеси глобалізації світового господарства призвели до виникнення і поширення принципів концепції сталого розвитку, тому що ця концепція констатує засади сталого використання природних ресурсів кожною країною та їх експортування, засади збереження біорізноманіття на планеті, а також засади міжнародного співробітництва в галузі відтворення загальнолюдського природного багатства як майбутнього природно-виробничого потенціалу.

Невирішена частина загальної проблеми

Переведення проблеми ефективної підтримки сталого природокористування в Україні в практичну площину означає досягнення синергічного ефекту від комплексу узгоджених економіко - правових заходів, що торкаються необхідних змін в фінансово – податкових інструментах, в сфері законодавства та в інституціональній сфері. Утворення такого механізму взаємодії стимулюючих заходів безпосередньо буде пов'язане із змінами у вітчизняній нормативно-правовій базі з врахуванням сучасних рішень із закордонного досвіду. При цьому доводиться виходити із факту відсутності затверджених процедур впровадження ратифікованої Україною Орхуської Конвенції, зокрема в питаннях механізмів доступу до інформації та доступу до правосуддя з екологічних питань. І хоча проблема узгодження законодавства України та законодавства ЄС виходить далеко за межі теми даної статті, нагадаємо лише, що подібна гармонізація країнам – кандидатам на вступ до Євросоюзу коштує приблизно 120 млрд. Євро.

Мета статті

На актуальності питання утворення механізму дії заохочувальних заходів стосовно збереження біорізноманіття і сталого використання природних ресурсів наголошується і в Національній доповіді України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі на Єврофорумі Довкілля для Європи (Environment for Europe), що пройшов у травні 2003 року в Києві.

Тому розглянемо в короткому вигляді механізм заохочення сталого, екологічно безпечного господарювання і збереження біорізноманіття, яке є національним багатством країни і має бути передане

наступним поколінням згідно логіки концепції сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу

До складових механізму заохочення сталого використання ресурсів в Україні належать економічні заходи, що реалізуються через систему фінансово-податкових і організаційно-облікових інструментів, правові заходи, інституціональні та культурно-освітні. Економічні заходи можна умовно поділити на заходи макроекономічного рівня, мікроекономічні заходи та цільові заходи, що застосовуються для збереження біорізноманіття. Наголосимо окремо, що заходи з природокористування, наведені автором нижче, ще не є впровадженими в практику економічної політики і господарювання, але рекомендації з їх системного впровадження автор вважає за конче необхідні. Слід взагалі відзначити, що, незважаючи на світову економічну кризу, українська макроекономічна політика перебуває під впливом інноваційній моделі економічного зростання на базі збільшення інтенсивності природовикористання, підтримання ресурсного характеру експорту та секторальних пріоритетів (паливно-енергетичний комплекс, гірничо-металургійний комплекс, ресурсний експорт), високої ресурсності і збільшеного техногенного навантаження на навколишнє середовище, тоді як необхідне запровадження механізмів сталого природокористування, якісного розвитку і справедливого розподілу на базі новітніх технологій і кардинальних змін в галузевій структурі національного виробництва.

Отже, заходи, що пов'язані з макроекономічними розрахунками і макроекономічним рівнем економічної і екологічної політики, перш за все мають знайти своє відображення в системі національних рахунків (СНР), а також в доповненні її спеціальними макроекономічними агрегатами. Зараз в Україні вже частково відпрацьована методологія обрахунку зелених природних рахунків в СНР, тоді як інші країни світу просунулись з 1996 року в цьому напрямку далеко вперед. Мінстат України має розробити за дорученням кабінету Міністрів не лише систему зелених рахунків, але й обраховувати чистий національний екологічний продукт (Дейлі, 1996) як один з головних макроекономічних індикаторів, а також запровадити показник чистого економічного добробуту (Модільяні, Фрідмен, 1972) або показник якості життя в систему Загальноукраїнського економічного моніторингу за методологією, що використовується нормативними документами ОЕСР.

В якості складового елемента до обчислюваного показника якості життя слід було б включити широту збереженого біорізноманіття через певний коефіцієнт тісноти зв'язку. А в майбутньому в Україні необхідно провести районування територій проживання по всіх регіонах, і де цей показник якості життя вищий, брати більшу квартплату, більші податки з прибутку. Там же відбудуться зміни цін на нерухомість і житло, які стануть автоматично вищими порівняно з іншими регіонами. Екологічне районування і зонування має бути проведено на всій території країни з виставленням балів за спеціальною 100-бальною шкалою.

Необхідно запровадити в загальнодержавні статистичні обрахунки не лише добре відоме обчислення держборгу фінансового по зобов'язанням уряду, але і держборгу екологічно-ресурсного по фінансуванню виробництва шляхом посиленого видобутку природних ресурсів і спорідненого з ним зменшення біологічного різноманіття. Тобто в загальнодержавну фінансову звітність по запропонованій автором методиці мають включатись дані про розмір і динаміку екологічного державного боргу перед природою і населенням України, що є колективним власником природних багатств своєї країни, особливо суспільних благ, що мають екологічну цінність.

В якості економічного заходу має бути запроваджене при обрахунках розміру національного багатства (чи екологічного ВВП) визначення дисконтованої вартості останнього, виходячи з ставки банківського відсотка та середнього строку амортизації певного природного ресурсу.

Національні макроекономічні показники слід доповнити соціологічним показником екологічної справедливості через оцінку диспропорційності розподілу екологічних тягарів (таких як промислове забруднення повітря, води, токсичні викиди), що їх несуть різні економічні та соціальні групи населення в Україні в одиницю часу.

В систему макроекономічного моніторингу в Україні мають включатись показники, що в порівнянні характеризують підвищення ефективності використання природних матеріалів, зокрема матеріаломісткість на одиницю виготовленої продукції по видах матеріалів в галузевому розрізі або споживання природних матеріалів в середньому на душу населення (або потоку ресурсу через виробниче використання) з динамікою показника регенерації цього природного ресурсу (рівнем регенерації рибних ресурсів, лісів, ґрунтів і поверхневих вод) за однаковий проміжок часу. Це дозволить унаочнити процес переходу до сталого використання природних ресурсів.

На основі грошових оцінок обрахована цінність біовидів повинна включатись до загальної суми національного багатства країни. Тоді відлов і забиття дикої тварини чи знищення диких рослин вважатиметься заподіянням шкоди всьому суспільству в цілому у вигляді зменшення (пограбування)

національного багатства країни. І тому це має адекватно відшкодовуватись і обов'язково відтворюватись, тобто компенсуватись дикій природі.

В статистичних обрахунках необхідно приймати до уваги кількість природного ресурсу (наприлад, водний ресурс) та його якість, і відповідно цінність, під кутом зору сприяння збереженню біорізноманіття. Наприклад, певний ресурс має отримати бальну оцінку на відповідність стандарту підтримання біорізноманіття. На основі цих даних можливо буде поділити умовно всю територію країни на зони пріоритетного використання природних ресурсів і зони першочергового збереження біорізноманіття. Загалом, необхідно вести облік в динаміці усіх негативних факторів, що впливають на стан біорізноманіття. Наприклад: кількість озер та річок, що мають перевищення показника гранично допустимого забруднення по всьому сумарному переліку хімзабруднювачів.

В Україні, виходячи з засад сталого розвитку, необхідно мати статистичні дані про кількість і якість природних ресурсів, що залишились: на скільки років їх вистачить за сьогоднішніх темпів видобування і використання, які існують можливості їх відтворення, якою мірою вони відновлюються чи не відновлюються і які є технологічні можливості їх заміни на рівноцінні інші. І на базі обчислення наявних обсягів природних активів у натуральних і вартісних показниках та їх залишкових обсягів на основі дисконтованої вартості їх майбутнього використання можна буде розробляти виважену екологічну та економічну політику з врахуванням повної альтернативної вартості природних ресурсів.

В Україні має бути багаторівнева система статистичного обліку і моніторингу не лише за окремими складовими біологічного різноманіття, і впливом найбільш значущих виробничих, невиробничих і соціальних факторів на збереження біорізноманіття в динаміці, але в першу чергу за співвідношенням між поточним біорізноманіттям та залишковим потенціалом і за спостережуваним екологічним ефектом від окремих видів і засобів економічної політики під кутом зору необхідності збереження біорізноманіття.

Одночасно в Україні має бути запроваджена система показників економічної ефективності природозберігаючих заходів та програм, тобто моніторинг результатів з метою своєчасного корегування прийнятих заходів у показниках, що піддаються кількісній оцінці. Останнє відповідає загальним вимогам Глобального Екологічного Фонду. Крім того, при виборі для фінансування певного інвестиційного проекту необхідно застосувати спеціальну, екологічну шкалу з системою балів, яка передбачає перевірку відповідності заходів інвестиційного характеру трьом критеріям:

1) максимальне покращення показників, що характеризують стан здоров'я населення;

2) мінімізація економічних збитків від забруднення навколишнього середовища чи витрат на здійснення заходів по ліквідації забруднень;

3) максимізація ефекту від заходів по збереженню біорізноманіття чи мінімізація негативного впливу на біорізноманіття.

Розробником методики моніторингу стану біорізноманіття і факторів, що на нього впливають має бути Міністерство екології та відповідні наукові установи.

Заходи, направлені на збереження біорізноманіття і стале використання природних ресурсів шляхом задіяння ринкових механізмів та інструментів економічної політики, передбачають використання таких методів, як: ліцензування, стимулювання інвестицій, регулювання підприємницької діяльності і орендних відносин, застосування прав власності, технологічних можливостей, сертифікації продукції і т.д. При цьому, розробляючи рекомендації і заохочувальні заходи по збереженню біологічного різноманіття в Україні, ми виходимо з аналізу економічних передумов: об'єктивних економічних факторів (рівень ВВП на душу населення, рівень безробіття, бідності і інфляції, забезпеченість власними природними ресурсами, тінізація економіки і позабанківський грошовий обіг, структура власності і галузева виробнича структура, рівень технологій і інформатизації, економічний вплив сусідніх держав) і суб'єктивних причин (спеціальні економічні фактори, корупція, рівень податкової дисципліни, законодавчі можливості, залишкове фінансування і боргові зобов'язання).

Серед заходів по збереженню біорізноманіття в Україні треба розрізняти:

(1) прямі, директивні заходи і (2) не прямі заходи, або ринкові стимулятори. До першої групи відносяться такі заходи як:

а) продаж ліцензій на збирання квотованої кількості дикорастучих рослин та об'єктів тваринного світу, що використовуються у господарських цілях (наприклад слимаків, мідій і т.д.);

б) продаж ліцензій на відстріл диких тварин тільки у випадках тимчасового перевищення сталого рівня кількості популяції в даній місцевості;

в) заборона приватного колекціонування біовидів, особливо в школах;

г) запровадження віртуального моделювання на ЕОМ реальних біологічних досліджень на піддослідних тваринах і птахах;

д) клонування біовидів, що знаходяться в теперішній час на межі вимирання та повного зникнення;

е) заборона будь-яких шляхів вилучення з природних умов об'єктів Червоної Книги України.

До другої групи заходів можна віднести перш за все, інвестиції в одомашнення окремих видів диких тварин для господарських цілей, тобто розвиток альтернативи, а по відношенню до диких тварин, що знаходяться під охороною відповідно запровадити заборону купівлі-продажу (наприклад: розвиток хутрових звіроферм, розплідників, підсобних господарств для мисливських ресторанів, де торгують блюдами з дичини).

Заборонні заходи з метою регулювання (наприклад, видача ліцензій на відстріл лисиць в дикій природі) мають своїм економічним наслідком підвищення рідкості на ринку певного ресурсу (хутро лисиць), а отже ріст цін на цей ресурс зокрема, а також паралельний ріст цін на подібний чи замінний ресурс (хутро інших тварин). Отже, концептуально треба виходити в ринковому середовищі з того, що наслідком забороняючих (лімітуючих) заходів є підвищення цін на даному ринку внаслідок зменшення пропозиції і ріст цін через підвищення попиту на пов'язаних ринках товарів. Тому треба в системі ринкових заходів віддавати перевагу нелімітуючим заходам, переходячи на не директивні інструменти або ж на заходи з компенсуючим призначенням. Наприклад, фінансово та шляхом податкового кредиту стимулювати компенсуючі потужності, тобто створення приватних звірогосподарств, що розводять в неволі лисиць і сприяють підвищенню пропозиції лисячого хутра на ринку, тим самим призводячи до зменшення попиту (шляхом мисливства) на лисиць у дикій природі. Отже, мета — зменшення полювання на диких лисиць заради хутра і таким чином збереження лисиць як частини біорізноманіття — досягається взагалі не шляхом якихось регулюючих заходів в сфері видачі ліцензій на відстріл. Ця ж причина буде сприяти зменшенню браконьєрства заради пропозиції хутра лисиць на ринку хутра. Логіка міркувань тут виходить з такої послідовності: по - перше, треба підтримувати сталість ринкових цін на ресурс; по-друге, відвернути можливість зростання ціни на певний ресурс можна або шляхом зменшення попиту на нього, або шляхом збільшення кількісної пропозиції; по - третє, виходячи із ринкової ситуації треба розробляти адекватні екологічні заходи (регулююча діяльність). Тоді, лише за такої послідовності, можна вдержати ринкову ситуацію під контролем і тим самим уможливити ефективність і дієвість пропонованого екологічного заходу. В протилежному випадку, якщо виходити з пріоритетності екологічних міркувань і самодостатності екологічних заборонних заходів, стимули і мотиви, які йдуть від ринку, будуть значно сильніше впливати на поведінку людей, відображаючись у їхніх економічних інтересах і бажаннях одержання прибутку, користуючись ситуацією.

Під різними кутами зору, але знаходячись в рамках того ж концептуального підходу до проблеми збереження біорізноманіття, можна проаналізувати приклад з досвіду мікроекономічного регулювання в галузі цінової політики у Франції, яка є членом Європейського Союзу. Почнемо роз'яснення з кінцевого заходу. Таким заходом було заохочення (шляхом надання урядом грошових компенсацій) французьких фермерів до зменшення площі під виноградниками на південні країни. В ракурсі проблеми збереження біорізноманіття та сталого використання природних ресурсів можна стверджувати, що в результаті цих заходів зменшиться потік природного ресурсу через виробничу сферу, і якщо земельні ділянки не будуть той же час засіватись іншою культурою, то сприятиме ще й відновленню рослинного покрову на цих землях і таким чином сприятиме підтримці сталого рівня біорізноманіття. Але такі наслідки (хоч і біологічно сприятливі) з економічної точки зору неефективні, бо альтернативна вартість збережених земельних ділянок значно менша за вартість винограду, що збирався на цих ділянках. Отже, стимули, що йдуть від ринку, значно сильніші за стимули, що йдуть від необхідності збереження біорізноманіття чи сталого використання біоресурсу. Ринковим стимулом, що зумовив прийняття такого заходу регулювання, була необхідність вплинути на рівень французьких цін на вино на єдиному європейському ринку виноматеріалів та вина задля збереження достатньо високих та сталих цін на ньому. Цього можна було досягти шляхом стимулювання зменшення пропозиції винограду для виробництва вина, а отже виникла необхідність субсидування фермерів для зменшення площі земель під виноградниками. Тобто можна стверджувати, що реальна реалізація екозаходу буде на практиці успішною лише в тому випадку, коли відбуватиметься резонансний ефект з заходами, які виходять із стимулів, породжених ринком, ринковою ситуацією з цінами. Отже, потрібен певний синергізм кожного разу і в кожній окремій країні з ринковими міркуваннями і стимулами, коли розробляється той чи інший захід по збереженню біорізноманіття, чи по досягненню сталого рівня природокористування взагалі, чи сталого рівня виробничого використання певного природного ресурсу. Це стосується, на наш погляд, загальної логіки розробки економічних заходів по підтримці біорізноманіття.

Повертаючись до проблеми запровадження засад сталого розвитку в Україні, відзначимо, що особ-

ливе значення слід надати і заходам заохочення біорізноманіття у сфері, пов'язаній зі збереженням об'єктів Червоної Книги України. Можна відповідно порекомендувати у зв'язку з цим редакційно змінити виклад Закону України «Про Червону Книгу України», Ст.11 в частині третій: відтворення об'єктів Червону Книги України забезпечується шляхом фінансування створення зоологічних парків, розплідників, ботанічних садів, дендрологічних парків з метою інтродукції та реінтродукції об'єктів Книги у природні умови . Існуючим та новоствореним паркам та ботсадам має бути наданий державний статус. Окремо мають створюватись в Україні екотуристичні парки, куди буде регульований доступ відвідувачів за окрему плату.

Суттєвим доповненням цього ж закону було б наступне: У передбаченому законом порядку дозволяється особам в Україні, які мають право приватної власності на об'єкти Червоної Книги України, створювати підприємства з метою розведення цих об'єктів Червоної Книги з подальшою реалізацією цих об'єктів державним установам, що відповідають за їхнє збереження . Необхідність запровадження цього заходу пов'язана з конкретною ситуацією в Україні, коли існує близько 15% прихованого безробіття і велика питома частка населення, що проживає за межею малозабезпеченості і вимушене добувати засоби для існування шляхом збору рослин і грибів в дикій природі. Соціально-економічна оцінка цього заходу полягає в позитивному ефекті від створення додаткової зайнятості в приватному секторі та додаткових робочих місць. Отже, необхідна зміна акцентів в економічній політиці у сфері зайнятості і боротьби з безробіттям: створення мікро-фірм і їх кредитування з гарантованою реалізацією кінцевого продукту природи замість витрати державних коштів на виплати населенню по безробіттю, особливо в умовах кризи.

Окрема група ринкових заохочувальних заходів по сталому використанню природних ресурсів в Україні стосується стимулювання випуску конкурентоспроможної екологічно чистої продукції та послуг, або створення власного ринку екологічно чистої продукції й послуг та виходу на міжнародний відповідний ринок.

Це передбачає впровадження таких заходів як:

а) присвоєння товарного знаку екологічної якості продукції виробників молочних ферм (як це робиться в Європейському Союзі, зокрема в Польщі), якщо виробництво ведеться екологічно чистим шляхом і в підсумку виробляються екочисті продукти;

б) окремий продаж екочистих маркірованих продуктів за більш високими цінами;

в) встановлення поправочних коефіцієнтів до ціни за гарантію радіаційної чистоти продуктів з генетично-змінених матеріалів;

г) екологічне маркірування і сертифікація продукту, виробленого з деревини (така практика для продуктів з деревини була встановлена на Заході Радою по стандартизації лісокористування: вважається, що торгівля лісоматеріалом є стимулом забезпечення раціонального лісокористування; і шляхом підвищення цін виробники можуть відшкодовувати пов'язані з забезпеченням сталого виробництва лісоматеріалів додаткові витрати);

д) окреме маркування і продаж продуктів, що вирощені на екологічно чистих територіях, причому має вказуватись бальна оцінка (за шкалою в 100 балів) території, де вирощувався продукт, на самій етикетці товару; такі товари мають коштувати дорожче, щоб заохочувати рентабельність біозбереження територій.

Особливої уваги заслуговують заохочувальні заходи, які сприяють сталому використанню природних ресурсів і збереженню біорізноманіття шляхом коректування підприємницької діяльності і інвестицій. Це такі заходи як:

1. Включення в умови договорів про оренду природних ресурсів (ділянки лісу, водойм, луків, землі і т.д.) вимог щодо додержання екологічних стандартів біорізноманіття та відображення цього в орендній платі.

2. Запровадження пільгових умов для залучення приватних інвестицій в підприємства з екологічно чистим виробництвом щодо довкілля, в тому рахунку стимулювання сільськогосподарського виробництва на натуральній основі.

3. Встановлення альтернативної соціально - наукової ціни біовидів для їх вивчення з метою уможливлення подальшого застосування в медичних цілях і в виробництві нових видів ліків.

4. Інвестування у створення приватних фірм, що надають платні послуги населенню і господарюючим суб'єктам по перевірці екочистоти продукції, а також з надання інформації про екологічний стан будь-якого об'єкта на вимогу клієнта-замовника, в тому рахунку проведення незалежної екологічної експертизи. (Такі підприємства можуть бути формою малого приватного підприємництва в Україні).

5. Інвестування у створення приватних фірм в Україні, що переробляють відходи та побутове сміття, задля впровадження замкнутих циклів використання споживчих товарів населенням з метою досягнення економізації й таким чином, використання природних ресурсів для виробництва нових

товарів (особливо тари, упаковки і т.д.).

6. Прийняття в Україні Національної Програми інвестування в запровадження замкнутих циклів виробництва з метою зменшення твердих відходів.

7. Створення нормативів екологічної безпеки виробництва по відношенню до збереження біологічного різноманіття на окремих територіях і в регіонах.

8. Запровадження екологічних еталонів на основі заповідних природних територій і визначення ступеню відповідності їм конкретної території.

9. Широке застосування методів екологічного аудиту на основі Закону України «Про екологічний аудит»;

10. Запровадження екологічного районування і зонування, що сприятиме заохоченню підприємництва в чистих районах, зокрема будівництву житла приватними фірмами — забудовниками в екочистих районах міст, оскільки ціни тут на житло будуть в 1.5-2 рази вищі, ніж в екологічно несприятливих районах за інших рівних умов (віддаленість, транспортна досяжність, інше).

11. Запровадження в Україні екологічної паспортизації наявного технічного устаткування, а особливо нового і того, що розробляється, з урахуванням міри технологічного сприяння збереженню біорізноманіття через зменшення шкоди, що завдається виробництвом річкам, лісам, надрам та їх мешканцям (за допомогою нормативної методики визначення попереджених збитків природі і довкіллю).

12. Надання рекреаційних послуг на базі створення приватних екотуристичних зон з мотелями в екологічно чистих місцевостях, наприклад екотурів в специфічні географічні зони, як от туристична зона в географічному центрі Європи в Карпатах. Це також дозволяє вирішити проблему створення компенсуючих (в сезон) додаткових робочих місць, що полегшить навантаження з боку населення на природу під час літньо-осіннього сезону збирання рослин та грибів.

13. Запровадження системи технологічних заходів, зокрема замкнутих циклів та енергозберігаючих технологій, що одночасно дають зменшення потоку ресурсів через виробництво і сприяють зменшенню попиту на ринку енергоносіїв, що важливо для економіки імпорт-залежної по енергоносіям України.

14. Забезпечення пріоритетного розвитку новітніх технологій (сплеск НТР в Україні, якщо точніше), які відзначатимуться надзвичайно великою виробничою продуктивністю і одночасно відносно малою питомою вагою використаної сировини(краща технологія обробки природної сировини)з тим, щоб в структурі ціни одиниці продукції уможливились майбутні вартісні зміни: частка вартості сировини в ціні одиниці продукції має збільшуватись, а питома частка вартості технічного фактору в ціні одиниці продукції має зменшуватись через високу продуктивність техніки. Це необхідно для того, щоб підвищувати ціни на природні ресурси (сировину) і відповідно їхню вартісну частку в ціні, після того, як цілеспрямовано змінити цінову стратегію відносно природних ресурсів; ціни на них мають враховувати залишкову кількість певного ресурсу в природі, тобто мають дисконтуватись в бік збільшення. А щоб уникнути тотального росту цін кінцевого продукту, слід маневрувати часткою вартості високопродуктивного устаткування в структурі ціни одиниці кінцевої продукції. В такий же спосіб, шляхом технологічного пристосування, можна було б вирішити проблему збереження конкурентноздатності виробника за умови переходу на обчислення повної економічної оцінки природного ресурсу чи проблему інтерналізації всіх екстерналій, чого, до речі, вимагають і умови конкурентного світового середовища.

Підтримка сталого використання природних ресурсів шляхом інвестицій на основі пільгового податкового кредитування в нові технології замкнутих циклів забезпечить в майбутньому зменшення кількісної виробничої потреби в природних ресурсах і, відповідно, зменшення зайнятості у видобувних галузях. Одночасно закриття сучасних шкідливих виробництв навіть в особливо забруднених регіонах Придніпров'я, Донецька, Запоріжжя як вимушений захід, що пов'язаний з вимогами довкілля, вважаємо тимчасово за недоцільний в Україні через те, що це загострить і без того гостру проблему зайнятості і безробіття в цих регіонах. Але за допомогою штрафних санкцій (антистимулів) та цільового інвестування (з прибутку та з спеціальних субрахунків амортизаційних відрахувань) можна акумулювати кошти на необхідне технологічне переобладнання підприємств-забруднювачів, а результуючим показником покращення їх діяльності треба вважати натуральний показник зменшення потоку природних ресурсів, що проходять через виробництво, та кращі показники екологічного моніторингу. У тих же випадках, коли особливо небезпечне з екологічної точки зору підприємство (до того ж економічно нерентабельне) закриватиметься, необхідно обов'язково напередодні запровадити механізм створення робочих місць для працівників, що вивільняться, шляхом запровадження системи самонайму і цільового кредитування малого бізнесу в Україні.

Отже, рекомендується такий економічний інструмент запровадження заходу по сприянню сталому

використанню ресурсів і покращенню стану навколишнього середовища як зміна акцентів в кредитній політиці, а саме переходу до кредитування екобезпечного малого і середнього підприємництва (наприклад, в сфері послуг та побутовій інфраструктурі) від кредитування і дотаційної підтримки підприємств зі шкідливим виробництвом.

На додачу до наведеного вище відзначимо, що останнім часом в західних джерелах з'явилась думка, що рентабельність прямих виплат на збереження біорізноманіття в розвинутих країнах може бути більшою, ніж опосередковані підходи до роботи по його збереженню (Пол Дж. Феррaро і Р. Давид Симпсон). Але виходячи з сучасного стану законодавчої бази, організаційних передумов, фінансових труднощів, нестачі коштів в бюджеті та особливостей економічного розвитку в Україні, на даний момент важко стверджувати аналогічний висновок для України з її маргінальною економікою і великою вагою неврегульованих інституційних питань. Проблема порівняльної ефективності прямих виплат і опосередкованих заходів сама по собі безумовно дуже важлива, але дещо передчасна для України, яка з 130 країн світу посідає 110-е місце за станом довкілля, а лише узгодження законодавства України з законодавством ЄС вимагає внесення близько 300 поправок до законодавчих актів України в галузі охорони природи.

До найбільш опосередкованих заходів, спрямованих на зменшення специфічних загроз біорізноманіттю, зокрема загрози з боку розвитку мережі автошляхів та транспортних коридорів, можна було б віднести приєднання України і використання нею можливостей Європейської космічної навігаційної системи Галілео . Ця навігаційна система, як і система GPS, дозволяє слідкувати за пересуванням вантажних автомобілів на автошляхах та забезпечувати навігаційними даними літаки. За підрахунками європейських спеціалістів, нова європейська навігаційна система Галілео допоможе знизити тривалість автомобільних рейсів на 25 відсотків і, таким чином, сприятимете зниженню забруднення навколишнього природного середовища і збереженню біорізноманіття. Крім того, на нашу думку до соціально-економічних наслідків запровадження такої системи слід віднести і економію бензину відповідно на 25%, економію на екологічних витратах, а для України у випадку приєднання до Європейської системи Галілео — ще й зменшення її попиту на імпортні енергоносії і підвищення за цей рахунок національної економічної безпеки. За даними канадських екологів-економістів, 70% забруднення повітря і природного середовища завдається саме через автомобільний транспорт.

В Україні потрібна виважена, диференційована реформа субсидування, яка була б спрямована на вирішення конфлікту між необхідністю збереження біорізноманіття і засобами стимулювання тих виробництв, що приносять шкоду біорізноманіттю. Але в цієї проблеми так званих негативних заходів по стимулюванню є ще й такий аспект, як субсидування активізації використання природного ресурсу на відміну від потреби у його сталому використанні. Проблема полягає в співставленні розміру субсидій, що надаються виробництву та споживанню енергоресурсів (вугілля, нафта, газ) і порівняльного розміру субсидій, які направляються на цілі збереження енергії, економію енергоресурсів, енергозберігаючі технології та запровадження використання відновлювальних ресурсів енергії (вітрова, сонячна, приливна енергія і т.п.).

Другий бік цієї проблеми полягає в тому, що заохочення збільшення енерговиробництва в Україні досягається як шляхом державного субсидування, так і шляхом державного покриття заборгованості енергокомпаній і шляхом податкових пільг чи зменшення податкових ставок. Але окрім підвищеної потреби в енергоресурсах через енергоємну структуру виробництва (переважання гірничо-металургійного комплексу) і імпортної енергозалежності від російських, туркменських, казахських та азербайджанських постачальників нафти і газу є ще й екологічні наслідки такого гіпертрофованого енергоресурсокористування. Це провокування негативних кліматичних змін, погіршення стану довкілля, зменшення біорізноманіття тварин і рослин, збільшення ризиків ядерних аварій і проблема відходів. Отже, заради підвищення економічної і екологічної безпеки України на шляху до інтеграції у глобальне світове господарство слід переорієнтувати субсидії на заохочення енергозберігаючих технологій, безвідходного виробництва та реструктуризацію вітчизняної енергоємної промисловості і українського ресурсного експорту зокрема, відмовившись від сучасної примітивізації випуску.

Фінансової підтримки потребує і такий екологічно-технічний захід в Україні як виробництво екологічно чистих технологій з метою їх експорту, наприклад, виробництво вітрових турбін на українських заводах з метою їх експорту, а також широке застосування їх у відповідних регіонах країни.

Інтеграція України в економічний простір Євросоюзу вимагає усунути негативні економічні стимули у вигляді дотацій, коли в протиріччя входять заходи по збереженню природи і дотаційна діяльність, наприклад: надмірне (завдяки дотаціям) використання громадських земель для випасу худоби, що веде до зруйнування ареалів і зниження продуктивності природних ресурсів. Це підпадає під дію

статті 45 Збір за погіршення якості природних ресурсів Закону України Про охорону навколишнього природного середовища , і, таким чином, є протиріччям в інструментах економічної і екологічної політики в Україні. Також можна навести такий приклад негативних стимулів, як дешева гідроелектроенергія та дотоване використання водних ресурсів на потреби іригації — і відповідно зменшення рибних ресурсів у річках. Або, наприклад, цінова підтримка виробництва цукру — і пошкодження ареалів та більше забруднення водоймищ.

В Україні також відзначені протиріччям і субсидії, наприклад, риболовецькій галузі, що однозначно шкодить біологічній продуктивності водойм, оскільки сприяє перевилову риби і зменшує як загальну кількість рибного ресурсу, так і видове різноманіття. Аналогічне протиріччя заходів економічної політики і екологічної політики спостерігається загалом не тільки в Україні, а і в Японії, Європейському Союзі, США, Росії та Китаї. Згідно документу Світового банка: Subsidies in world fisheries, A Reexamination. Matteo Milazzo, World Bank Technical Paper № 406, 1998) 22 / — загальний рівень субсидій, що надаються риболовецькій галузі в усьому світі оцінюється в суму приблизно 14-20 мільярдів доларів щорічно, що значно більше, ніж на виробництво інших продуктів харчування і може бути співставленим з сумою субсидій в підтримку виробництва яловичини, свинини та баранини. Звичайно, що надмірні субсидії іншою своєю стороною мають перевилов риби та підрив принципів сталого використання світових рибних ресурсів. Політика субсидування в таких галузях має бути переорієнтована на переважне субсидування компенсуючих потужностей (розведення риби в ставках) та на заходи по відтворенню ресурсу (зариблення озер та річок, квотування вилову риби в морях і океанах).

А в галузі енергокористування в Україні доцільно було б сприяти шляхом субсидій поширенню використання альтернативних ресурсів енергії на відміну від тих, що зашкоджують довкіллю (гідроелектростанції, теплоелектростанції), особливо якщо їх виробництво технологічно можливе для малих виробників (вітрова енергія), які скидають додаткову електроенергію до загальних електромереж, за окрему плату.

Висновки

Проведений аналіз дозволяє зробити певні узагальнення.

Самостійною проблемою, пов’язаною з впровадженням заохочувальних заходів, є економічна оцінка в грошовому виразі, яку мають дістати цілі економічної та екологічної політики, що ми прагнемо досягти в Україні шляхом практичного запровадження обраних чи нових заходів по стимулюванню збереження біорізноманіття та сталому використанню природних ресурсів.

Економічна аксіома тут полягає в тому, що захід по збереженню біорізноманіття, точніше практичні дії по його реалізації, не можуть коштувати дорожче, ніж вартість (дисконтована) тих об’єктів біорізноманіття, які будуть збереженні завдяки цьому заходу. Тому в Україні першочерговим заходом має бути монетарна оцінка та облік об’єктів біорізноманіття по регіонах та територіях і по країні в цілому з метою організації моніторингу біорізноманіття.

Відносно методів впровадження заходів зі сталого використання ресурсів зауважимо, що необхідно використовувати методи адаптивного погодження для моніторингу наслідків та внесення коректив у поточну роботу, що дозволить досягти спільно визначеної мети і уникнути помилок, що дорого коштують. Необхідність такого погодження відповідає принципу екосистемного підходу.

Для оцінки цінності запропонованих заохочувальних заходів та для від слідкування наслідків їхнього впровадження треба використовувати систему критеріїв, зокрема таких як: пріоритет довгострокових суспільних і екологічних наслідків над короткостроковими економічними інтересами окремих природо користувачів; пріоритет загальнодержавних інтересів над регіональними, а регіональних над місцевими; встановлення критичних значень техногенних і господарських впливів задля гарантування екологічної безпеки; розвиток тільки таких напрямів виробництва, за яких забезпечується зниження питомих ризиків загального антропогенного навантаження на одиницю площі і на одиницю виробленої продукції; відповідність виробничої діяльності діючим на даний час екологічним нормативам екосистеми.

На закінчення додамо, що впровадження нового економічного механізму регулювання природовикористання на базі екологізації податкової системи і механізму приватизації в Україні, а також екологізації виробництва і менеджменту, дасть змогу підвищити рівень економічної та екологічної безпеки, загалом рівень життя населення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дейлі Г. Поза зростанням. (Економічна теорія сталого розвитку). – К.: Інтелсфера, 2002. – 297 с.
2. Карпінський Б. А., Божко С. М., Карпінська О. Б. Макроекономіка: зростання і сталий розвиток. Навчальний посіб-

ник. – К.: ВД Професіонал, 2006. – 272 с.
3. Gore, Albert. Earth in the Balance. – Boston: Houghton Mifflin, 1992.

Биленко Т. И. Экономико–правовой механизм поддержки устойчивого развития в Украине / Институт международных отношений Национального авиационного университета.

Использование существующих экономико-правовых поощрительных средств сохранения биологического разнообразия и стабильного использования природных ресурсов в Украине есть предметом анализа в этой статье, которая посвящена проблемам определения приоритетов и институционных нужд, связанных с разработкой и реализацией новых социально–экономических и законодательных стимулов для постоянного, экологически-сбалансированного развития в стране.

Ключевые слова: *экономико-правовой механизм, поощрительные меры, развитие государства, природные ресурсы.*

Bilenko T. I. Economic and juridical mechanism of sustainable development support in Ukraine / Institute of International Relations National Aviation University.

The current practice of new ecological incentives implementation into the process of biodiversity saving and sustainable use of natural resources is a matter of concern in this article, that is dedicated to the determination of priorities and institutional needs, of the research and realization of new social, economic and juridical stimuli for the sustainable, ecologically-balanced development in Ukraine.

Key words: *economic and legal mechanisms, promotional activities, development of the state natural resources.*